

вибірки в соціологічному вивченні релігійних феноменів. Основні методи збору емпіричної інформації: опитування-інтерв'ю, анкетування, спостереження, документи, контент-аналіз, конференція, експеримент та ін. Пілотажне та основне дослідження. Проблеми масового дослідження. Дослідження індивідуальної та масової релігійності, громадської думки щодо релігійних явищ. Теоретичний аналіз й узагальнення в соціологічному дослідженні релігії. Типологія експертних оцінок. Оформлення підсумкового документу дослідження. Типові помилки в соціологічному дослідженні релігійних явищ і процесів.

Тема 9. Соціологічне осмислення сучасного релігійного життя в Україні.

Сучасна релігійна ситуація в Україні в контексті нової світоглядної парадигми. Конфесійна струкутура і географія релігії на українських теренах. Інституційна релігійність в контексті суспільно-політичного і духовного розвитку. Функціональна роль релігії в сучасному українському суспільстві. Релігія і державотворчі процеси. Релігія і проблеми національного життя. Релігія і освіта. Соціальне служіння в контексті діяльності релігійних спільнот. Тенденції змін конфесійного життя і динаміка релігійності. Релігійний консерватизм і релігійний модернізм. Традиційна релігійність та її стан в сучасному українському суспільстві. Тенденції розвитку нетрадиційних релігійних течій. Новітні форми міфотворчості. Секуляризаційні процеси в суспільстві. Сучасні форми невір'я. Внутрішньоцерковні процеси та міжконфесійні відносини. Геоконфесійні інтереси України та міжцерковні відносини. Прогнози релігійних процесів в Україні.

IV. Історія релігії

(для пошуківців історичної спеціалізації)

Тема 1. Становлення і розвиток історії релігії як галузі релігієзнавчої науки.

Зародження історії релігії як галузі наукового знання. Роль відкриття нових континентів і народів у появі порівняльного релігієзнавства - основи розуміння релігії як історичного явища. Історія релігії й історія міфології. Брати Я. і В. Грімми про наступність як рису розвитку релігії. Роль Лютера в розвитку релігієзнавства. П.Гольбах в "Системі природи" про періодизацію розвитку релігії. Питання зміни релігій-

них систем в концепції історії Вольнея.

Складання історії релігії як релігієзнавчої дисципліни в ХІХ ст. Основні напрями вивчення релігії як історичного феномену. Гегель про стадії розвитку релігії. Схеми загальної періодизації релігії ХІХ - поч. ХХ ст. (О.Конт, Дж.Льоббок, Т.Ахеліс, Л.Фробеніус, О.Пфлейдер, Ф.Парріш, Е.Фромм, М.Мюллер, У.Уолліс). Праці з історії релігії І.Бахофена, Ф.Бауера, Е.Рекнана. Роль вивчення давніх релігій у розумінні змісту нових. М.Мюллер як засновник порівняльного релігієзнавства.

Релігієзнавство історико-критичної школи (Е.Ренан, В.Робертсон, Дж.Сміт, Д.Штраус та ін.). Концепція Р.Белла про еволюцію релігії в рамках світової історії. Т.Парсон про етапи розвитку християнства. А.Тойнбі про релігію як основу етапування історії.

Дослідження історії релігії в Росії. М.Ключевський як історик релігії. Історико-церковні праці Є.Голубинського. Праці істориків релігії радянської доби (М.Нікольський, С.Ковальов, А.Ранович, Й.Кривельов, С.Токарев, А.Клібанов та ін.). Історіософсько-релігієзнавча концепція О.Меня.

Тема 2. Історія релігії як галузь української історичної науки.

Питання вибору релігії як історико-релігійна проблема давньоруської літератури. Порівняльний аналіз релігій українськими мислителями (ХV-ХVІІ століть). Полемічна література як різновид історико-релігійної літератури. Уніознавство - новий напрямок українських релігієзнавчих досліджень. Проблема ролі релігії у національному житті України в історіософських та історичних працях М.Костомарова і П.Куліша. М.Драгоманов та І.Франко про роль релігії в історії і культурі України. М.Грушевський як історик релігії. Опанування історії християнства М.Посновим. Дослідження народних вірувань українців (М.Костомаров, О.Потебня, Ф.Рильський, В.Гнатюк, Г.Булашов та ін.). Історіософський аналіз історії релігії в Україні В.Липинського.

Історико-релігійний доробок дослідників української діаспори (І.Огієнко, І.Власовський, Ю.Мулик-Луцик, С.Ярмусь, А.Жуковський, Й.Сліпий, М.Чубатий, С.Мудрий, М.Стахів, Д.Блажейовський, В.Шаян, Л.Силенко, Я.Оріон та ін.)

Вивчення історії релігії в радянську добу. Праці з історії релігії дослідників України часу незалежності (О.Моця, В.Ульянівський, П.Яроцький, О.Крижанівський, Я.Дашкевич, М.Брайчевський та ін.).

Тема 3. *Богословська концепція історії.*

Історії релігії та історична теологія (богослов'я). Теологія історії. Християнська філософія історії, її конфесійні особливості. Історії релігії і церковна історія. Богословські науки історичного характеру - історія догматів, символіка, патрологія, історія богослужіння, історія конфесійної літератури та ін. Історії релігії й історія конфесії. "Священна" і "мирська" історії, традиціоналізм і модернізм в їх розумінні. Проблема сенсу і рушійних сил історичного процесу. Смысл історії у витлумаченні ідеологів національних і світових релігій. "Бог історії" і людський фактор. Провіденціалізм як провідний принцип богословських історичних концепцій. Есхатологічні ідеї в теології. Питання "кінця світу" в іудаїзмі, християнстві й ісламі. Витлумачення природи язичництва християнськими істориками. "Хрещення Руси-України" в поглядах істориків різних християнських конфесій. Оцінка Берестейської унії 1596 р. православними і католицькими істориками. Візія Могиллянської доби в католицьких і православних виданнях. Абсолютизація ролі у вітчизняній історії діячів, опісля оголошених святими, її покровителів і святинь. Приєднання Київської митрополії до Московського патріархату в поглядах істориків різних християнських церков. Ідея української православної автокефалії в виданнях різних церков. Протилежність конфесійних оцінок поділу християнства на католицизм і православ'я і ролі в історії протестантизму.

Тема 4. *Історіософія релігії.*

Історія релігії як специфічний суспільний процес. Релігія в контексті історії суспільних сфер - економічної, соціальної, політичної, духовної, культурної. Єдність і множинність історико-релігійного процесу. Проблема багатоманіття і єдності історичних форм релігії. Феноменологічний та історичний способи вивчення релігії.

Історія релігії і історія конфесії. Конфесійна історія й історія церкви. Співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в історії релігії. Роль особи в історії конфесії, церковно-релігійному житті. Будда-Гаутама, Ісус Христос, Мухамед в контексті трьох світових релігій. Святе писання і святе передання в історії релігій. Історичні умови і багатоманіття форм релігії. Релігійні форми "західних" і "східних" типів. Історична географія релігій. Загальні закономірності світового релігійного процесу. Внутрішня логіка розвитку релігії. Традиції і новації в церковно-релігійному житті. Релігійний синкретизм

як феномен процесу еволюції релігії. Інтернаціоналізація і національна концентрація як тенденції розвитку релігій. Функція сегрегації і функція інтеграції. Періодизація історії релігії. Релігія як складова культурної єдності етносу. Інволюція світових релігій до національних. Соціальні функції релігії і особливість форм їх прояву в процесі історичного розвитку людства.

Тема 5. Початки релігії: багатоманіття концептуальних підходів і проблема еволюції її вихідних форм.

Прамонотеїзм - вихідне положення богословської концепції історії релігії. Теологічне витлумачення питання виникнення релігії. Вчення про довічність релігії. Теорії походження релігії (антропологічна, преанімістична, анімістична, натуралістична, соціологічна, психологічна та ін.). Концепція дорелігійної епохи. Аніматичне мислення. Проблема часу появи релігії. Неандертальські поховання і релігійні початки.

Джерела знань про початки релігії (натуралістичні, антропологічні, археологічні, етнографічні, мовознавчі, психологічні та ін.). Єдність і багатоманіття базисних основ релігії. Умови існування вихідних релігійних форм. Проблема коренів релігії. Роздвоєння людської практики. Виникнення символічного способу дії. Пізнання і можливості релігійних уявлень. Роздвоєння людського пізнання і поява аналітичного способу мислення. Первісна магія як формуюча релігія. Символізм релігійної мови. Поява магіко-тотемістичної обрядовості і шляхи еволюції тотемізму. Первісна свідомість - протоформа функціонального фетишизму. Фетишизм - чуттєво-надчуттєвий тип надприродного. Анімізм як основне ядро первісних релігійних вірувань. Демонічний тип уявлень надприродного. Родо-племінні релігії. Культ вождя. Культ племінного бога. Аграрні культу. Материнсько-родові культу. Промислові культу. Солярний культ. Політеїзм і монотеїзм. Енотеїзм і супремотеїзм.

Релігія давніх слов'ян. Українське язичництво. Архаїчні вірування наших днів. Релігія народів Океанії, народів Америки, Африки, південної і східної Азії.

Тема 6. Національно-державні релігії.

Національні релігії як етап релігійної еволюції. Історичний ґрунт виникнення й існування національних релігій. Переростання родо-племінних культів в державні. Національні релігії і державотворчий процес. Ранні національ-

ні релігії і їх основні риси. Строгий політеїзм - характерна ознака раннях національних релігій.

Релігії народів Центральної Америки (майя, інки та ін.). Релігії давнього Єгипту, Месопотамії, давніх греків і римлян. Пізні національні релігії і їх характерні особливості. Історичні основи виникнення пізніх національних релігій. Релігії давньої Індії, Ірану, Китаю, Японії. Іудаїзм як національна релігія євреїв. Особливості віровчення і етапи розвитку іудаїзму. Феномен хасидизму.

Тема 7. Буддизм як світова релігія.

Умови виникнення буддизму. Буддизм і давньоіндійська культура. Джерела з історії раннього буддизму. Роль Гаутами Будди у виникненні нової релігії. Світоглядні основи буддизму. Особливості ранньобуддистського віровчення. Світ надприродного в давньому буддизмі. Буддистський пантеон. Космологія і соціальні моделі буддизму. Буддистська етика. Еволюція буддизму в перші століття його існування. Священні книги буддизму. Поширення буддизму. Основні напрями буддистської релігії. Буддизм в Тибеті. Ламаїзм. Буддизм в Китаї і Японії. Географія поширення буддизму. Особливості вчення різних буддистських шкіл. Сучасний стан і тенденції в буддизмі. Модернізація буддизму і європейський небуддизм. Дзен-буддизм. Історична оцінка буддизму.

Тема 8. Християнство: витоки, формування, особливості віровчення і культу.

Епоха формування християнства: історичні, соціально-економічні та ідейно-психологічні характеристики. Політичний внесок римлян, інтелектуальний - греків і релігійний - іудеїв в становленні християнства. Джерела християнських вірувань. Новий Заповіт. Месія Старого Заповіту і Христос Нового Заповіту. Виникнення і етапи розвитку християнства. Становлення церковних форм християнства. Християнство і держава. Християнство як державна релігія Римської імперії доби занепаду. Помирена християнства. Становлення догматики і культу.

Актуальна есхатологія раннього християнства. Христоогічні спори IV-VI ст.ст. Формування Християнського Символу віри. Морально-етичні і соціальні принципи християнства. Християнський культ: таїнства, обряди, свята, вшанування святих та реліквій. Культ Богородиці.

Християнство періоду Вселенських соборів. Секти і ересі. Патристика. Формування церковної ортодоксії.

Тема 9. *Основні течії християнства.*

Християнська церква і Римська імперія. Суперечки з тринітарно-христологічної проблеми Візантія і Захід. Поділ християнства на Західну і Східну церкви. Їх догматичні, канонічні й організаційні відмінності.

Римо-католицизм: особливості віровчення, культу і організації. Віхи історії римо-католицької церкви. Вселенські собори католицької церкви. Папство і місто-держава Ватикан. Католицизм в історії. Соціальна доктрина католицизму. Моральне вчення католицизму і сучасні етико-антропологічні концепції. Католицизм в сучасному світі. Другий Ватиканський собор. Теологія визволення. Теологія праці. Теологія сім'ї. Маріологія. Концепція інкультурації Євангелії та євангелізації сучасних культур.

Православ'я. Догматичні і культові особливості православ'я. Східний обряд, його особливості. Специфіка церковної організації вселенського православ'я. Помісні православні церкви. православне сектанство. Православ'я і соціально-політичні реалії. Православна церква і держава: принцип історії та практика цезаропапізму. Православ'я в Росії (XV- XX ст.ст.). Православ'я в посттоталітарний період. Православний консерватизм і модернізм. Православно-католицький діалог.

Протестантизм. Реформація та виникнення й поширення протестантизму. Основоположні принципи протестантизму. ранньопротестантські течії: лютеранство, кальвінізм, англіканство. Спільне і відмінне в догматиці, культурі, організації ранньопротестантських течій. Біблія в протестантизмі. Течії пізнього протестантизму: особливості віровчення, культу і організації. Тринітарна проблема. Провіденціалізм, месіанізм та міленаризм як ознаки пізньохристиянської есхатології. Особливості культу та церковної організації. Географія помиреного раннього і пізнього протестантизму. Сучасний стан і тенденції в розвитку протестантизму. Неопротестантизм. Протестантизм і екуменічний рух. Протестантський дух та етика капіталізму.

Тема 10. *Іслам як світова релігія.*

Історичні умови виникнення ісламу. Мухамед - засновник мусульманської релігії. Релігійно-історичні джерела ран-

нього ісламу. Віровчення і культ ісламу. Особливості ісламського монотеїзму. Коран: структура, періодизація, специфіка викладу. Есхатологія і етика ісламу. Спосіб поширення ісламу в VII-VIII століттях. основні течії ісламу. Мусульманське сектанство. Суфізм і тарикат. Бабізм і бехаїзм. Махдізм. Ісламський фундаменталізм. Іслам в сучасному світі. Державний іслам й ісламські держави. Панісламізм і модернізація ісламу. Іслам в Україні: історія і сучасний стан.

Тема 11. Церковно-релігійні процеси в Україні доколоніальної доби.

Ранні вірування на території України. Язичництво Київської Русі. Християнство в українському Причорномор'ї I-VII ст. Християнство слов'янського обряду на території Червенських городів IX-X ст. Християнство серед язичників Русі-України. Державна християнізація Русі-України. Особливості Київського християнства. Київська митрополія як національний символ і національна установа за умов втрати українським народом своєї державності. Боротьба за Київську митрополію кафедру в XIII- XV ст. Відношення Царгороду до церкви в Україні за володіння нею литовськими і польськими поневолювачами. Поділ Київської митрополії і причини цього. Духовна діяльність християнських церков. Поширення католицизму та історія римської церкви на українських землях в XIV-XVI століттях. Криза православної церкви в Україні в XVI ст. Церковні братства.

Початки протестантизму в Україні. Проникнення ідей Реформації на українські землі в XVI-XVII ст. Флорентійська і Берестейська унії. Місце і роль греко-католицької церкви в історії українського народу. Українські церкви після Берестя. Козацтво і оновлення православної ієрархії. Митрополити Рутський і Могила. Роль Петра Могили в історії християнства в Україні. Ренесанс православ'я Могилянської доби. Особливості українського православ'я. Місце Києво-Могилянської Академії у становленні і розвитку богословської думки в Україні. Значимість християнства у формуванні і розвитку етноконфесійних особливостей української культури. Українські церкви після Переяслава.

Тема 12. Церковно-релігійне життя в Україні періоду колоніальної залежності.

Причини і наслідки приєднання Київської митрополії до Московської патріархії. Обмосковлення української

церкви. Замойський Синод 1720 р. і його наслідки. Втручання Польщі в церковні процеси в Україні. Особливості церковно-релігійного життя на Правобережжі і Лівобережжі України в XVIII-XIX ст. Релігія та Церква в Західній Україні. Складна історична доля “з’єднаної церкви”.

Поширення протестантизму в Україні в XVIII-XIX ст. Баптизм-євангелізм на українській землі. Реформатська Церква Закарпаття. Лютеранство в Україні. Релігія в житті національних меншин. Вплив етноконфесійної специфіки релігії на національні процеси в Україні. Іудаїзм на українських землях. Хасидизм як український різновид іудаїзму. Іслам на українських теренах. Іслам в Кримській феодальній державі. Козацтво і мусульманський світ. Православ'я України під владою Московської церкви.

Українське православ'я в контексті національного відродження повоєнного десятиліття. Проголошення православної автокефалії в Україні у 1920 р. Обновленський рух і його український варіант. Криза Українського православ'я в 30-40-х роках за умов тоталітаризму. Православна церква на українських землях під Польщею. Відродження греко-католицизму за митрополитства Андрея Шептицького. “Львівський собор” 1946 р. і ліквідація греко-католицької церкви. Стан УГКЦ в Україні в повоєнні роки.

Монополія Московської патріархії над українськими церквами в 60-80-х роках ХХ ст. Особливості релігійно-церковних процесів тоталітарного періоду. Секулярні тенденції і формування нової релігійності. Релігія і Церква в період здобуття Україною незалежності. Динаміка сучасного протестантизму. Неохристиянські течії. Тенденції відродження католицизму. Апостольська Столиця і Україна. Неорелігії в Україні: особливості і прогнози процесу. Течії орієнталістського характеру.

Тема 13. Релігія і церква в національному і духовному відродженні України.

Релігійно-національне відродження: поняття, форми, тенденції. Відродження українського православ'я і внутрішньоправославні колізії. Криза православ'я в Україні. Відновлення діяльності УГКЦ. Греко-католицизм як чинник національного розвитку українців. Екуменічні і етноінтегративні процеси в українському християнстві. Проблеми національної церкви і громадянської релігії. Релігія в державотворчих процесах України. Інтегративна роль релігій національних меншин в Украї-

ні. Українське язичництво і сучасні рідновірівські течії. Сучасна міфотворчість. Релігійне життя української діаспори і його вплив на релігійні процеси в Україні. Вплив Апостольської столиці і Московського патріархату на церковно-релігійне життя України. Законодавче закріплення свободи совісті. Прогнози релігійних процесів в Україні.

В СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ РАДІ Д 01.25.05

Повідомляємо, що згідно Постанови ВАК України від 21 листопада 1996 р. Спеціалізована рада не приймає до захисту дисертації у формі наукових доповідей. Докторські дисертації приймаються до захисту лише за умови наявності в здобувача **одноосібної монографії** обсягом не менше **8-10 д.а.**, опублікованої за рецензіями двох докторів наук та рекомендацією вченої ради академічного інституту або вузу. Для визначення впровадження наслідків дослідження приймаються відгуки центральних органів державної влади, громадських об'єднань і політичних партій, підписаних докторами наук.

Ще раз нагадуємо, що здобувачі наукового ступеня кандидата наук екзамен з фаху складають лише за місцем захисту і в обсязі Програми, видрукованої в 2 і 3 числах бюлетня “Українське релігієзнавство” з поданням при цьому конспекту опрацьованої обов'язкової літератури.

ЛЬВІВСЬКИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ

Єдина в Україні установа культури, в якій на основі зібраних унікальних матеріалів відтворюються світоглядні засади і особливості віровчення й культу світових релігій, традиційних для українських теренів християнських конфесій, діяльність в наш час різних релігійних організацій. З часу утворення Музею в 1973 р. в його експозиціях належне місце займали культові предмети, мистецькі твори та релігійні сюжети.